

Ezt szivem így sugalá : oktasd az athénei népet :

Hogy legtöbb közbaj jogtapodásból ered.

Ám a jó törvény a gonoszt lebilincseli s a szent

Közboldogságot s rendet idézi elő.

Dölyf- s széles kedvet zaboláz, szelidíti a durvát,

S a rosznak ¹⁾ rügyeit még fakadásban öli.

Félrecsavart jogokat kiengyenlit, alázza a gőgöt,

S fékezi a káros visszavonás műveit.

Civakodók haragát mérsékli, s az emberi létben

Mindeneket bölcs rend- s tiszta tőkélyre viszen.

NÉPISMERI ADALÉKOK.

KARÁCSONYTÓL.

Csalóközi, különösen Duna-Szerdahely-táji népszokások.

D.-Szerdahely környékén egész Dercsikáig ime szokások divatoztak előbb, mik azonban már mindinkább elhagyatnak; némelyek által azonban most is gyakoroltatnak még.

Ha a tehén teje elapad : azon kaszakövel szokták tölgyét megnyomkodni, mely karácson estén az asztalon hált; mert régi divat szerint sok helyütt be szokják hordani karácson estén valamenyny gazdasági eszközeiket, vagy legalább mindegyikből egyegy részt, ha az egész nagyobb, u. m. igaszeg, ösztöke, sarló, kaszakö stb, s mindezt vagy az asztalra vagy alája rakják, hogy benn háljon, mi aztán áldást eredményez a gazdaságra, s nem puffad el a marha. — Karácson-estén vacsorától nem kel föl üllő helyéből a házi asszony, mert különben nem ülnék meg jól a tojásokat kottló tyúkjai. — Karácson-estére főzött bab — nagy szemű, vagy disznó bab, mert ezt épen úgy mint a mákos csikmákat (másutt metéltnek nevezik) minden házban főznek ez alkalomra — bab héjával megfüstölik a tehén tölgyét, hogy meg ne igéztessék. — Hiszik sokan hogy karácson-éjféltkor minden marhának meg kell szólam-

¹⁾ Az eredetiben : *Αυαίνοι δ' ἄτης ἀνθεα φρούμενα*, az *ἄτη* [áté, dórilag átá] és a magyar *átok* teljes értelmi rokonságban állnak.

lania , a karácson-esti vacsora előtt ostyába takart borsót s fokhajmát esznek , hideglelés eltávoztatására.

Házassági szokások. Midőn a menyecskét férje házába vezetik, seprűt dob egy a násznép közül elébe , s minél frisebben felkapja azt , annál gyorsabb háziasszony lesz belőle, néhűt megfűstölik, kötényébe buzát vagy árpát tesznek, s avval kifut s a baromfiakat eteti meg. Menyekző alatt csirke-csontocskákat dobálnak s kire célozgatnak , azt táncosul kívánják (Mert tyúk vagy csibe hús ritkán marad ki a lakodalomból).

Gyermekágyas asszony feje alá kést , kenyeret , hajmát , sőt tesznek , hogy a rosz lélek hozzá ne férjen , s midőn szülés után az ágyba megy , mondják neki : „lépj a boldogságos szűz ágyába, a ki oltalmazzon, hogy semmi genosz hozzád ne férjen.“

A megszületett gyermeknek , ha fiu , a gazdasági eszközöket értetik a kezéhez , ostort, fejszét stb a markába tesznek ; ha leány, gyűszűt, varrótü, főzőkanalat stb, leendő hivatása jeléül. Minél bővebb a keresztelei tor, annál vagyonosabb, s bőkezűbbnek hiszik leendeni a született gyermeket ; a pohár-ürítések a szülők és a gyermekre áldás- és szerencse-kívánatokkal történnek.

A halottnak feje lágyára kiáltnak , s hiszik hogy arról számo-land a más világon , vagy véghez viendi a mivel megbízatik ; a kik félnek tőle , pénzt (krajcárt vagy garast) tesznek a markába.

Gabona-vetés kezdetekor nem sűtnek kenyeret vagy egyéb lésttaneműt az asszonyok, károsnak vélik azt az elvetett gabonára. Vetéskor a lepedőnek (melyből a gabonamag szóratik) szögletébe két krajcárt kötnek, ezt vetés után koldusnak alamizsnául adják. — Ilona napját szerencsétlennek tartják a bőősiek a káposzta-ültetésre. Holdfogytakor semminemű vetés vagy ültetés nem jó. Holdtölte ellenben hasznos. Űszögős sz. Péter napján sem vetnek , nehogy űszögős legyen a gabona.

Ganajhordáskor az első szekérvitelt minél korábban viszik ki, hogy senki az uton keresztül ne menjen a trágyát vivő kocszi előtt; különös rosznak tartatik, ha asszony megy keresztül előtte, akkor a kocsis inkább visszatér haza s ujra indul ki vagy más napra hagyja, de az asszonyok tudván ezt, ovakodnak ily ártalmat okozni, s ők fordulnak meg utjokban; e szokás fenvan Dercsika táján, s erős hit tartja fön.

A tyúk alá, ha azt kívánják, hogy kakasok váljanak a tojások-

ból, azokat férfialapban viszik; ha tyúkokat ohajtanak, főkéntben, és titokban tessik ezt.

A megellett borjút nem ruhában, hanem szalmában viszik anyja elébe a megnyalásra, hogy ruharágó ne legyen.

Ha valamely baromnak testébe nyúvek esnek (kivéve a kutyát, melyre nem hat), a ráolvasás által hiszik azt abból kivészthetni, és ennek sikerét sokan az okosabbak is igen bizonyították.

Ha a tehén véres tejet ad: azt disznóvalába öntik s három szál csipkecsemete vesszővel verik meg, s a verés a boszorkányt éri, ki a tehenet megigézte, ez által megszünteti igézetét. — A fecskét isten madarának tartják, ennek fészket zavarni veszélyes és bűn, melyért a tettes bűnhődni fog; ha istállóban teszi azt, a tehén véres tejet fog adni. — Ha a tűzhelyen — konyhában — a tűz fűj, haragot vagy pört jósol abból a gazdasszony és siet megengesztelni a tüzet, s eltávolítani a pört; t. i. kenyérdarabot, vagy lisztet vet a tűzbe, s mondja: „menj a szomszédba“ vagy „eredj odább“ vagy a seprűt megfordítva földhöz üti, ugyanazt mondván, mit fölebb. Tüzet a konyhából kiadni, gúzst (melylyel a rözsekéve átköttek) elégetni nem jó, ebből káros esemény származik.

Ha valakinek nyelvén porsanás (küteg) támad: keszkenője szögletét tüvel böködi, vagy asztalba villát bököd, hogy ártó ellenét megboszulhassa.

Dívik a rostaforgatás is, melylyel valamely lopás tettesét tudják ki. Ekképen: Egy X alakba nyitott ollónak két hegye a rosta oldalába szuratik, aztán két asszony szemközt állva jobb kezének gyűrűs ujjá bögyn lebegtetve tartja az olló fogantyújának szöglet melletti szélét, s mondja az egyik N. (t. i. kire gyanuja van) lopta el (az elveszett tárgyat), utána a másik tagadja; ha nem mozdul a rosta: más gyanús nevet említ, s ha a rosta horizontális körben forduló mozdulatot tesz, jele hogy az akkor gondolt gyanús volt a tettes.

A Luca székét úgy készítik, hogy Luca naptól kezdve naponként egy forgácsot szel le a csináló az arra szánt fából, s karácson estén kész levén, azt az éjjeli misére elviszi, reá áll, s minden boszorkányt, a ki akkor a templomban van, megismer, mert azokat háttal fordulva látja az oltár felé; de sietnie kell, hogy a végső áldást be ne várja, különben megrohanják a boszorkányok s megboszulják.

A boszorkányok különféle alakba öltöznek, gyakran ló képében jelennek meg, s ekkor gatyamadzaggal megfégezhetők s valószínűs ló helyett használhatók. Eseteket beszélnek a pórok, hogy éjjel eltévedt utasok lettek ilyenek s gatyamadzaggal megfégezvé, az ohajtott helyre igen gyorsan elértek rajtok; a mint kioldták a madzágfékéből, azonnal eltűntek, ha ki nem oldatnak, alakjokat vissza nem vehetik, vagy a fék rajtok marad az elváltozott alakban is.

Egykor papucs-alakban jelent meg a boszorkány, egy valaki fűző lyukába gatyamadzagot huzott, s midőn reggel asszonyi alakjába tért volt, orrán, száján át volt húzva a gatyamadzag. — Egy másik megpatkóltatá a ló képében megjelent boszorkányt, s reggel kezén lábán látható volt az asszonymnak a négy patkó, mely éjjel reá ütett.

Egy szolga egykor ökreinek iga által feltört nyakszirteit be akarván kenni zsírral, e végett asszonya szekrényéből vett ki egy kis edénykében volt zsírt, s avval kente meg, hát mi történt? az ökrök azonnal szárnyasak lettek s az igával együtt fölrepültek a levegőbe, mert hát az a boszorkányok által készített *röpülő zsír* volt; elijedt a szegény szolga, s megpanaszolta asszonyának, ki gyorsan a szénvonóval tett bűbájos dolgot és a seprüt hegyére állította, és az ökrök ismét leszálltak.

A négy levelű herével szerencsét keresnek leginkább leányok s asszonyok. A ki ilyest talál, nem veszi azt fel mezítlen kézzel, hanem fejér kendővel s fejér ruhácskába varrja, aztán titkon az ol-tárvánkos alá teszi, hogy ott csodaerőt nyerjen. S midőn ez ott van, akkor a pap háromszor téved el miséjében. Aztán magához veszi azt, jobb oldalról ruhájába varrja, úgy hordja magával, ez által szerencséhez jut, főleg leány jó s gazdag férjet kap, ha más, pénzre tesz szert.

Veszedelmes napok. Az évben 12 veszedelmes péntek van, ezek közt különösen négy az, t. i. melyen Judás magát fölakasztá, Sodoma, Gomorrha elpusztult stb (határozottabban nem tudá megnevezni az elbeszélő). E napokon nem jó semmit is kezdeni. Az ezekben született gyermek gonosz lesz.

A Lidércet Csallóközben Iglicnek nevezik (Pápa körül Veszprémmél Ludvérc). A falusi pórok nagyobb része állítja, hogy saját szemével látott Iglicet a légben röpülni, s ekkor úgy néz ki, mint egy tüzes nyomórúd, hosszú farka van, gyorsan röpül, tüzet

szór maga körül, s a kéményen röptül be a házba, hová kincseket hord. — Származik pedig kakas-tojásból, de embernek kell kiköltetni és pedig a hóna alatt hordozva azt a tojást; ha kikelt, sótalan kásával tartják titkon a házban, s meg is fészülik, azonban mindig igen pilledt nyomorék csibe-alakban van és szünetlenül csipog, éj-jenként aztán el-eltünik s hordja a pénzt.

A sárkány vén csukából lesz, vagy 7, vagy 13 esztendő s kaskából, amaz az iszaposba veszi magát, sokáig ott él és ott válik sárkánnyá, a hét éves kakas pedig házi rejtekbe vonúl p. o. farkas vagy pajta szerhába, üres kutakba, s ott alakul át, s csak akkor jön elő, midőn a garboncás kiimádkozza, titkos könyvéből olvasván reá, mely könyvet senki más olvasni nem tud. Az így kibüvölt sárkányt megnyergeli s fürgetegben villámsebességgel megy rajta Szerecsenországba, hol levágja, husát igen drágán eladja a szerecseneknek, kik a szörnyű forróságot csak úgy állhatják ki, hogy nyelvök alatt sárkányhús darabkákat hordnak, a mi hűvösíti őket; tömérdek arannyal s drága kövekkel, gyémántokkal tér vissza onnét a garboncás diák.

Lesz pedig a garboncás 13 iskolát végzett diákból, ki a szerencse kerekén el nem veszett. A 12 iskolát végzett diák elmegy messze messze országba, vizen és tengereken át sok veszedelmen keresztül, aztán bejut egy barlangba, ott társakra talál, azokkal tanulja a 13-dik iskolát, midőn 12-ten együtt vannak, reá ütnek a szerencsekerékre, ez gyorsan forog velök, egynek közölök bizonyosan el kell veszni rajta, azért félelemmel állnak reá, mert nem tudják, hogy ki fog elveszni közölök, de arra elszánnák mindnyájan. A kik e nagy próbát kiállották, 11-en garaboncásokká válnak, s mennek szerte a világban garaboncás mesterséget űzni, sovány képpel s rongyos köpönyeggel, kéregetnek leginkább tejet és kenyeret. Jaj annak, a ki nem ad nekik a mit kérnek; sok nem kell nekik. De nem kell nekik kiszabni, hanem egész kenyeret kell nekik adni, ők magok vágnak belőle egy darabkát s a kezdetlen köcsögből magok veszik ki részöket, s áldást mondnak érte a házra. Honnét elintástittak azt mondják: „Asszony vagy gazda! megbánod tettetted, majd adnál örömet egy fertály óra mulva, de késő lesz!” Utánok nyomban vihar kel, s a ház tetejét leveti, a gabonára sok ártalmat hoz. Sárkányt számos pór látott fürgetegkor, úgy csavargatta hosszú farkát, úgy égtek tüzes szemei, s úgy röptül a sötét felhők

közt, s a földön a kereszt-utakon boszorkánytánc keletkezett, mert ezek is egyetértnek sokszor a garaboncsókkal.

A garaboncsás és táltos közt az a különbség, hogy amaz tanulás által lesz azzá saját akaratából s ösztönéből, ha sikerül a próbát kiállnia; a táltos pedig úgy születik azzá, maga sem tehet róla, már a planéta melyben született hozza azt magával.

A táltos ember fogakkal jön a világra, nem vált fogakat; de, ha a bába vagy más kibeszéli, a titkot, akkor a táltos gyermeket föl nem lehet nevelni, elhal azonnal. Állatok is szülnék táltost, különösen a lovak, s ezeket is csak titkon lehet fölnevelni, s akkor csak táltos ember használhatja. Ha egy ilyen egy táltos lovat szerzett, avval nagy dolgokat visz véghez a háboróban, különösen a háborúban nagy győzelmű leszen. A táltosnak tudománya nagy, ő tudja hol rejtőznek kincsek a földben; de nincs hatalma azt fölvehetni. Azonban tehetségében áll, alakját változtatni, különféle állat formát vehet magára, jobbára pásztor vagy béres alakjában lappang, minden hetedik évben kénytelen elmenni más országba és az ottani táltossal megvívni, s a melyik e vívásban győz, annak országa az évben igen termékeny leend.

A tündérekről általában regélnek, név szerint csak tündér Ilonát nevezik. Regélik hogy ez Csallóközben is járt hajdanta, és a Dunán hattyú képében uszkált. Midőn e táj oly gyönyörű volt hogy arany kertnek nevezteték, sok tündér lakta ezt akkoron, és a nagy Duna szigetei voltak különösen legkedvesb mulató helyeik; más ember ezekhez akkor nem férhetett, ha csak nem valami csodálatos bűbajos mesterségek által, vagy ha valakit különösen megkedveltek, elvitték magokkal vízi tündér palotáikba, és szolgálatukba vették, mondhatlan fény s gyönyörűség volt lakaikban, aranytól és gyémánttól ragyogott ott minden, ők magok árva leányok képében jelentek meg más emberek között, s a ki velők jót tett, ezer soron jutalmazták meg, víz alatti tartományaik messze terjedtek egész a tengerek alatt nyultak el. A ki hozzájuk jutott, nehéz próbák alá vették, s ha szilárd hűséget mutatott irántok, elhalmozták kegyekkel, de ritka állotta ki sokáig; a hűtlent visszavették bűv móddal a sanyarú életre. Nyomorult pásztori állapatra ébredt fel az olyan, és soha sem tudta meg, mikép került ki onnét. — Már most nem léteznek ide lent többé azok a tündérek. Csillagokba szálltak; ha léteznek, is nem érintkeznek halandó emberekkel, mert ezek mindig gonoszabbak.

A tőjút az égen (Csallóközben általán országutnak neveztetik) azon út, melyen éjjel a tündérek járnak; az ő országutjok az, melyen az egész világ körül utaznak; göncöl szekéren a tündér királyné jár, rudja görbe, mert gyorsan jár s folyton kanyarog.

A Göncöl táltos embertől vette nevét, kinek görbe rudu kocsia volt, igen tudákos ember volt, minden nemű dolgokról tudott, beszélt a madarakkal, fákkal, növényekkel, értette a csillagok jelenségeit, sok csodákat tett, halálát nem látták; úgy vélték hogy az égbe tűnt el, valamint e földön mindig görbe rudu kocsin járt, éjjel leginkább, úgy most az égen utazik éjenként. Göncöl nevezetűek egyébként számosak vannak ma is Csallóközben, de nem tőle származnak; ő nem hagyott ivadékot. (Ez egy másik elbeszélő előadása). — A fiastyúk formájától vette nevét, ökörhajtó pedig attól, hogy az ökrészek ennek feltűntekor haza hajtják ökreiket.

E kettőn kívül egyéb csillag-nevek ismeretét nem leltem, mint: kaszás, fiastyuk, ostoros, ökörhajtó és keresztcsillag, melyről azt hiszik, hogy a ki az égre tekintvén, azonnal egyszerre ezt pillantja meg, az szerencsés lesz, s el nem téved budul soha utjában; áll e csillagzat kereszt formában álló négy csillagból.

A holdban sz. Dávid és sz. Cicellét látja a pór táncolni, körbe forogva, körüle tündérek lejtnek. Holdfogyatkor a holdban estéledik; midőn a hold nem látszik, egészen elfogyott: akkor ott éjjel van. A teljes holdba nem jó sokáig nézni; megvakul az ember: ha kíváncsi világosan tisztán látni azt, a mi ott történik, ezüst fényű abban minden.

A napban arany és gyémánt kastély van, tündérek laknak benne, sugárain föl- s lejárnak, azokon lelátnak, megjárják látatlanul az egész világot, emberi szem nem juthat nyomukba.

A szívárvány (Csallóközben csak így nevezetik) bűbájós tündér csatornája, melyen vizet szívárogtat az égbe; nem jó újjal mutatni rá, sokszor magához húz egyet más, kivált gyermekeket; az ily gyermek csak 7 év múlva kerül vissza, egyszerre pásztori alakban találja magát messze földön, nem tud a felől semmit a mi vele történt, mintha átaludta volna azon 7 évet.

A vízi lelkek néha béka képében jelennek meg a földön. Egyszer két leány künn a határban szénát gyűjtött a dunaparton; a midőn ebédeltek, oda jött hozzájuk egy terhes béka, az egyik elijedt tőle s odább állt, a másik jó lelkű levén, megszánta az epedőn

néző s éhséget mutató terhes békát, s etette, a másik dorgálta őt s monda: „Üsd agyon inkább a csúf jószágot!” de amaz még inkább megszánta s tovább etette, gondolván: hátha valami szegény lélek lakik benne. „Más jót nem tehetek veled, monda, osztozz velem falatomban,” s el ment a béka jól lakva. — A leány jól sejtett, mert a hol ült, négy levelű here volt lepedőjében a fű közt, majd más-kor, midőn egyedül volt a leány, egy szegény ember formájú férfiú jött hozzá, mondván: „tudom hogy jó lelkű vagy, még más jót is tehetsz velünk; jer ha akarsz komaasszonynak,” s ment a leány a férfi után a dunapartig, ott átkarolta őt a férfi s belé ugrott vele a Dunába, levitte annak legmélyebb mélységébe, s egy roppant szép palotába értek, hol gyönyörűséges szép volt minden, s ott feküdt gyermekágyban a nő; különös csodás világ volt ott, s a leány elbámult mindenben, majd megülték a születési tort, s a leány tömérdek kincscsel jött onnét vissza, s felette boldoggá lett.

Egy pór nő beszélé, hogy ők is egykor egy bizonyos úr földén arattak, s egy roppant béka mindenütt nyomukban volt; a többi aratók agyon akarták vágni, de ő nem engedte, mert eszébe jutott, hogy az az úr sok igazságtalan módon szerzett földet bír: hátha a megkárosultak egyikének átkozó lelke az, s nem is bántották, de egész nap nyomukban volt azon a földön, bár hova mentek.

Gergely napján tojást szedtek az iskolás gyermekek, bizonyos éneket énekelvén Gergely doctor tiszteletére; ez a mester számára volt, de a gyermekek is kapnak egyet egyet sülve.

Balázs napján pedig disznóhúst és szalonnát szinte a mesternek, de ebből kijutott nekik egy oszonna.

Apró-szentekkor korbácsolni járnak a gyermekek, a heródesi gyermekirtás emlékét üllvén, leginkább a háziasszonyt veregetik, mondván: „áldja ISTEN egészséggel, üdvözséggel, több jóval, kevesebb búval, keléses ne legyen a háta. Adja ISTEN hogy sok apró-szentek napját érhessen.”

A sz. Iván tüze. Böösön, Bakán s a dunaparti helységekben még divatos, szolga legények rakják estén a falu végén, rőzsöt kérnek össze e célra; ha nem kapnak, úgy veszik el, s összeállítják azt rakásba hegyével föl a kévéket, aztán alul meggyújták, s körül tánczolják, különféle divatos dalokat énekelve (saját alkalmi ének nyomába eddig nem juthattam). Hajdan volt, mondják, erre egy különös hosszú ének, a sz. Iván éneke (majd tán sikerül még töredé-

ket fölhelhetni). Midőn a tűz lelohad, átugrálják, hogyha a faluban tűz támad, el ne terjedjen. — (E szokás 1848 óta elmaradván, a mult évben a bakai falusi bíró figyelmezteté a legénységet reá).

A pünkösdi királyság úgy megyen, hogy a legények magok közöl s a leányok is magok közöl egyet választanak: amaz pünkösdi király, emez királyné, amaz a multság rendezője, emez dísze, s igényektől függ a multság folyama. A bakai leánykák házról házra járnak pünkösdi királynéjok kal sajátos szertartással s dalokkal, miről máskor.

IRODALMI NAPLÓ.

Hazai irodalom.

— *Időszaki sajtónk* aprilisban egy új közlőnyyel szaporodott. A jó és olcsó könyvkiadó társulat t. i. megindította *Családi lapjait* e magyarázó címmel: „Tudományos és szépirodalmi folyóirat, a vallás-erkölcsi műveltség s katolikus hitélet emelésére.“ Szerkesztője *Klezsó József* társulati titoknak. Minden hónapban két szám jelenik meg; az előrajz szerint legalább három-három ívnyi, kir. Srétben, mely kötelezettségét a társulat eddig úgy váltotta be, hogy az aprilisi két füzet nyolcadfél ívet hozott, s egy körajzot (Ninivei rommaradványok). Az irányt, mely némelyeknek nem tetszik, mert a keresztyénség egy bizonyos formájához ragaszkodik, kijelöli a cím: mi minden irányban megnyugszunk, legyen az bár különszerű, ha az emberiség nemesítésére hat; s így a jelen lapokéban is: utoljára is minden a létesítés körüli ügyességtől és mérséklettől függ. A megjelent két füzet mindkét tekintetben a legjobbat várhatja. Tartalma változatos, tanulságos; a tudomány és élet komoly képviselője, mert az emberiség legbensőbb, legmélyebb érdekeit apolja. S üdv e vállalat felett, ha külön irányában bár, de nemes céljában bizva, szelidséggel, határozottan, egyszersmind minden egyoldalúság és felekezetiesség kirekesztésével, haladand. Főbb cikkelyei: a szerkesztő bevezetése, melyben a családi élet a keresztyénséggel, különösen a katolicismussal válhatlan összefüggésében mutatattik fel; A műveltség és ennek eszközeiről korunkban, *Somogyi Ká-*